

Emanuela Dima

LEXICUL PĂSTORESC ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVĂ ROMANICĂ.
POZIȚIA ELEMENTELOR LEXICALE MOȘTENITE DIN LATINĂ
ÎN ANSAMBLUL ROMANIC¹

1. CONSIDERAȚII GENERALE

Preponderența păstoritului ca mod de subzistență economică, cu o predilecție constantă, sesizabilă încă din vechime, la nivelul tuturor ramurilor etnice românești, a făcut ca atenția specialiștilor din mai multe domenii științifice să fie atrasă, încă de la bun început, de particularitățile acestei trăsături a existenței românești.

Nevoia de sinteză asupra unor perioade vechi din istorie pentru care sursele documentare sunt precare sau nu există deloc, aspect asociat cu apariția timpurie a unor rezultate, fie și numai parțiale, ale studiilor lingvistice românești (dar mai cu seamă străine), a făcut ca primele concluzii referitoare la perioada veche a istoriografiei românești să fie impuse mai cu seamă de lucrările lingvistice. După cum era de așteptat însă, rezultatele acestor studii au la bază analize ale unor fapte de vocabular, prea puțin coroborate cu cele din domeniul etnografic, etnologic sau chiar istoric. În consecință, la nivelul anumitor studii lingvistice românești și îndeosebi străine s-a încercat, printr-o analiză bazată exclusiv pe unele fapte de vocabular și îndeosebi pe interpretări discutabile ale etimologiei unei părți a lexicului românesc (și ne referim aici mai cu seamă la componenta de substrat), impunerea unor concluzii referitoare la perioade vechi din istoria românilor. Evident, acest efort a ignorat faptul că „nicio limbă nu reflectă istoria socială integral și cu perfectă fidelitate” (Coteanu ILR II: 17).

Astfel, unele sinteze de limba română² au încercat impunerea cu titlu de concluzii istorice a unor generalizări bazate pe date etnografice insuficiente sub aspect cantitativ și fugar interpretate privitoare la **tipologia păstoritului** intra și transcarpatic, îndeosebi pentru etape istorice vechi, insuficient cunoscute prin

¹ Pe baza textului prezentat în cadrul Conferințelor Academiei Române din ciclul *Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor* la 26 martie 2009.

² Ne referim mai cu seamă la scrieri ale unor lingviști români bine cunoscuți, printre ei Sextil Pușcariu, în a cărui lucrare fundamentală (*Limba română*) este inclus un capitol dedicat aspectelor legate de reflectarea lingvistică a unor ocupații foarte vechi, printre ele **păstoritul**, în care apar unele afirmații cel puțin discutabile, referitoare la așa-zisele migrațiuni ale românilor. Caracteristica aceasta este deductibilă, printre altele, din existența unei denumiri regionale a stânei, **mutare**, aspect pe care autorul îl corelează cu absența unei vieți organizate de stat, în care „emigrările și mișcările de populație” ar fi fost la ordinea zilei (1976: 365). Români ar fi devenit „atunci când împrejurările o cerură, păstori nomadizanți” (*ibid.*).

documente³. În lucrări de istorie a limbii referitoare la spațiul european și balcanic, pentru descrierea perioadei vechi a romanității orientale și, ulterior, a românității apar frecvent aserțiuni referitoare la așa-zisul nomadism specific comunităților socio-economice românești, care sunt caracterizate ca având o organizare administrativ-politică primitivă, fără un spațiu-matră de care să se poată lega etnogeneza. O asemenea poziție teoretică, imposibil de apărat la o analiză istorică atentă și care, din perspectiva lingvisticii și istoriografiei românești, se referă la o problematică perimată și depășită sub aspect pragmatic⁴, nu este definitiv abandonată la nivelul unor studii recente, ea găsindu-și, din păcate, susținători chiar printre specialiști contemporani.

Pentru a nu intra în considerații teoretice sterile, semnalăm că este necesar, în cazurile în care afirmațiile unui studiu vizează descrierea unor medii socio-economice vechi și străvechi, ca o măsură de precauție din partea specialistului lingvist, efortul de familiarizare a acestuia cu rezultatele unor discipline științifice conexe al căror obiect de studiu declarat îl constituie, cu altă metodologie, același domeniu de studiu. Ținem să atragem atenția că această aserțiune nu dorește, totuși, să știrbească în niciun fel statutul de **dovezi istorice de prim rang** pe care datele lingvistice și interpretarea lor corectă le păstrează până în prezent.

Tipologia păstoritului românesc, puțin sau deloc intuită în toate amănunțele ei acum un secol, de pildă, când specialiștii etnografi abia își începeau munca de culegere documentară, a fost, după părerea noastră, insuficient corelată, chiar la nivelul studiilor recente, cu reflectarea ei în plan lingvistic, recte, cu tipurile de dezvoltări semantice ale unor termeni foarte vechi, de regulă moșteniți din latină, care pot fi regăsiți în aproape întregul spațiu lingvistic romanic. Evident că această modestă contribuție nu își propune să umple acest gol, dar, în măsura posibilităților, va încerca să atragă luarea-aminte asupra unor fapte sesizate, parte dintre ele, și înaintea noastră.

În măsura în care ne-au permis sursele documentare disponibile, faptele lingvistice specifice spațiului lingvistic romanic oriental au fost evaluate prin raportare la faze mai vechi de evoluție, unele atestate, altele obținute prin reconstrucție, corelate, în ultimă instanță, cu cele înregistrate în idiomurile romanice occidentale.

³ De altfel, experiența ne-a demonstrat că atestările scrise, chiar acolo unde există, nu constituie dovezi irefutabile în orice împrejurare, fiind adesea dificil de interpretat ori greu de apreciat corect.

⁴ În fond, istoria, lingvistica, etnologia și chiar mitologia română și-au demonstrat punctul de vedere referitor la continuitatea de locuire a spațiului intra- și transcarpatic, majoritatea argumentelor referitoare la statormicia comunităților socio-economice păstorești românești din toate timpurile și locurile nu au primit nici până în prezent o replică convingătoare, bazată pe argumente de același tip. Este adevărat, nici specialiștii români nu pot explica absența masivă a elementelor vechi germanice din limba română sau expansiunea teritorială uimitoare a românității în Evul Mediu.

2. SELECȚIA TERMINOLOGICĂ

În ceea ce privește operația de selectare a lexemelor caracteristice, semnalăm că aceasta este dificil de efectuat conform unor criterii teoretice stricte, situație ce caracterizează, de altfel, aproape toate subansamblurile lexico-semantică vechi ale vocabularului.

După cum este lesne de intuit, una dintre cauzele acestui fenomen decurge din însăși vechimea acestui vocabular, precum și din faptul că el trimite la un gen de îndeletnicire care, pentru anumite perioade de timp și pentru anumite comunități, era cunoscut în aproape toate amănunțele de o proporție însemnată a populației.

Astfel, vocabularul aferent acestei îndeletniciri nu prezintă, la nivelul actual de dezvoltare, trăsăturile caracteristice unei terminologii propriu-zise (cu termeni proprii domeniului, caracterizați prin monosemantism, accesibili și operabili noțional exclusiv în cadrul microsistemului etc.). Acest fapt poate fi explicat mai cu seamă prin instabilitatea semantică a majorității lexemelor caracteristice, tradusă îndeosebi prin fenomenul de determinologizare, proces dublat de o permanentă absorbție terminologică dinspre alte sfere noționale, aspecte ale căror amănunte pot fi urmărite lesne în diacronie.

Se poate asista, astfel, la reorientarea unor lexeme subsumate, prin sensurile inițiale, vocabularului păstoresc către alte domenii terminologice, care, din varii motive, încetează de a mai fi folosite la nivelul sferei semantice respective, concomitent cu atragerea altora, care, chiar și numai prin sensuri secundare, „migrează” dinspre domenii noționale conexe, adiacente sau, dimpotrivă, complet disparate. Fenomenele acestea se petrec în permanență, atât timp cât ocupația respectivă este viabilă în ansamblul economic, dar ele caracterizează în special perioade anumite, cum ar fi cea de trecere de la latină la română, care poate fi descrisă prin raportare la fazele anterioare de evoluție, atestate documentar.

Pe lângă aceste două subcategorii, există, de asemenea, și un nucleu aparte de termeni care, în opinia mai multor autori, își datorează configurația semantică exclusiv prin raportare la un mediu socio-profesional anumit, fără, însă, a putea fi propriu-zis înglobați în nucleul vocabularului supus analizei. Deplasările semantice ale lexemelor specifice acestei subgrupe au fost folosite însă, în mai multe studii, ca *indici* pentru descrierea tipologiei mediului păstoresc care i-a modelat.

Prin prisma acestor fapte, există posibilitatea grupării termenilor caracteristici subansamblului lexico-semantic păstoresc, pe care limba română i-a moștenit din latină, în cel puțin **două categorii principale**: a) cei care, prin semantica fundamentală sau secundară, se înscriu propriu-zis în acest stoc lexical și b) termeni al căror conținut semantic nu s-a putut configura, în opinia mai multor autori, decât prin raportare la un mediu socio-profesional păstoresc de un anumit tip. Cele mai spectaculoase schimbări de conținut și de rang au avut loc, îndeosebi de la trecerea la latină la română, la nivelul primei subgrupe lexicale.

Prima categorie include un număr mare de subansambluri semantice:

Nume de agent: *păcurar, păstor, scutar?*

Nume de animale: *arete, armăsar, asin, berbec, bou, cal, capră, căprină, câine, iapă, ied, mătrice, mia, miel, mioară, nămaie, noaten, oaie, păcuină, *păcură;*

Părți ale corpului acestora: *brâncă, coadă, corn, pulpă („uger”), țâță, uger;*

Calități: *bălțat-ă; coacin, -ă; lai, fumur, -ă; ?sterp;*

Produse de la animale: *alică (arichiță), caș, cheag, corastă, frupt, lapte, lână, mișe, pai („lâna de primăvară a oilor”), seu, unt, usuc, zer;*

Boli: *râie;*

Acțiuni, verbe specifice: *a adăpa, a depune („a făta”), a făta, a fierbe, a ierna, a încheaga, a mâna, a meriza, a mulge, a paște, a strecura, a suvintri, a tunde, a tușina, a unda;*

Locuri sau construcții specifice: *adăpost, celar, mutare, sărune, staul;*

Unelte: *cauc, căldare, cățân, furcă, găleată, puțină, sărciner, strămurare.*

Unii termeni descriu în mod adiacent un anumit mediu al crescătorilor de animale; referenții trimit la unele activități caracteristice mai multor tipuri de păstorit (Vuia 1964: 97 ș.u.): *fân, fânaș, furcă, iarbă, pășune, runc, sare.*

Ultima categorie, formată din cuvinte a căror configurație semantică actuală pare a se datora unui mediu exclusiv păstoresc, este puțin numeroasă; aici au fost incluse *fată* și *fât* (dată fiind schimbarea de registru stilistic și de domeniu referențial de la cel animal la cel uman) conform anumitor autori, și *dor* (a cărei semantică specifică, abstractă, a fost explicată prin evoluția într-un mediu păstoresc de tip transhumant); unele dromonime montane: *cărare* (specializat de la sensul etimologic „drum de care” la „sentier”, „potecă, drum îngust umblat cu piciorul”, sub influența traiului specific zonelor muntoase înalte, cu subzistență din păstorit, deci; reminiscență a unui trai nomad în viziunea anumitor autori), *plai* (cu un drum semantic de la „fâșie de pământ, întindere” la cel actual, „versant muntos, creastă, culme, vârf”, „câmpie, șes înalt”, „pășune”, raportabil la morfologia spațiului carpatic înalt, propice păstoritului).

Am inclus aici denumirile prădătoarelor specifice: *lup, urs*. Aceste vietăți par a fi generat un număr impresionant de practici populare cu substrat magic, îndreptate spre îmbunarea spiritului protector care, conform credințelor populare, le guvernează. Aceste fapte se reflectă atât în portretul mitologic al acestor vietăți, cât și în pleiada de practici magice care marchează celebrarea acestora, așa cum sunt semnalate în calendarul popular. Acest gen de atitudine se poate explica, după părerea noastră, exclusiv prin raportare la mentalitatea caracteristică unui mediu socio-economic al crescătorilor de animale.

3. GRADUL DE CERTITUDINE A PROVENIENȚEI

Cele mai multe lexeme aduse în discuție au fost raportate aproape fără dubiu la etimoane latinești, fie ele consemnate în sursele documentare ale Antichității, în glosare sau în inscripții, fie reconstituite prin comparație interromanică. După cum

s-a putut observa, în această listă apar și câțiva termeni pentru care majoritatea dicționarelor indică altă proveniență. Este cazul lui *alică*, *arichiță* „ceea ce rămâne din zer după ce se extrage urda”, termen regional în spațiul dacoromânesc, dar general în dialectele sudice, apropiat de *alica*⁵ sau **alicula*, prototip reconstituit de Hasdeu (care ar fi explicat rom. vechi și dial. **ariche*) (EMR II: 351), ipoteză etimologică posibilă în plan formal, dar îngreunată semnificativ de distanța semantică între termenul latin și cel vechi românesc.

Ar putea fi inclus în acest stoc un alt termen, *scutar*, specific chiar nucleului lexical fundamental al acestei terminologii, indicator de mare vechime în limbă, pentru care majoritatea dicționarelor oferă un probabil etimon vechi slav. Ipoteza aceasta este considerată improbabilă de mai mulți lingviști, printre ei Ov. Densusianu, conform unui criteriu pertinent, după părerea noastră, anume slaba circulație a termenului-bază la nivelul textelor vechi (*Aspecte* I: 161). Pe de altă parte, existența în latină a unui corespondent formal, *scutarius*, lexem caracteristic inițial terminologiei militare, pare a sugera ca fiind mai corectă orientarea către latină în căutarea etimologiei, mai cu seamă că trecerea spre limbajul crescătorilor de animale a unor termeni militari nu este un fapt singular: *turma* a urmat același drum semantic (ca, de altfel, și, *alapa* sau, cum s-a sugerat, *addepositum*) (Mihăescu 1993: 292).

Există și un număr de termeni românești specific păstorești incluși în unele surse în stocul moștenit din latină, dar pentru care absența atestării etimonului sau atestarea lui precară, exclusiv în surse clasice și cu sensuri depărtate, lasă loc și altor posibilități în explicarea originii. Existența unor paralele formale și semantice în albaneză sunt fapte de natură a sugera posibilitatea includerii acestora în stocul lexical de substrat. Ar putea fi cazul pentru *lai* (<*labes*), *sterp*, *stearpă* (<**exstirpes*) sau *vătui* (<**vituleus*).

Dacă ne raportăm la **stadiul actual de evoluție a limbii române** (ne referim aici la situația dialectului nord-dunărean) – care reprezintă *unul dintre termenii de comparație* în această întreprindere –, putem constata că nu toate lexemele au același statut în limbă: majoritatea cunosc răspândire generală, sunt acceptate în uz la nivelul aspectului normat al limbii, mai cu seamă în urma unor procese de transfer lexico-semantic înspre alte domenii terminologice ale vocabularului românesc (**fitonimia** și **zoonimia populară** au absorbit, de-a lungul timpului, un număr impresionant de lexeme cu semantică inițial păstorească; numeroase **astronime populare** simple sau compuse erau înregistrate la sfârșitul secolului al XIX-lea ca având una dintre denumiri de extracție pastorală, fără a mai pomeni de numeroasele **antroponime** și **toponime** care trimit la același mediu referențial). De asemenea, majoritatea acestor lexeme păstorești este caracterizată printr-o deosebită vitalitate

⁵ Termen atestat la Varro cu sensul de „grâu, bob de grâu” sau „terci, colărezi din grâu” (Ernout-Meillet: 21).

lingvistică, tradusă în capacitatea derivativă mare, conținutul semantic bogat și dezvoltarea unei frazeologii numeroase, ceea ce a condus la includerea unei bune părți în fondul principal lexical.

Avem a face totuși și cu un număr de lexeme caracterizate printr-o circulație restrânsă la anumite arii dialectale, cu un **statut special**: *arhaisme, regionalisme*, chiar cuvinte complet ieșite din uzul general sau conservate aproape exclusiv în unele texte literare vechi.

Astfel, *adăpost* cunoaște circulație generală la nivelul limbii române, dar pe un areal limitat (câteva puncte în Făgăraș și în Carpații de curbură, în zona Buzăului) este înregistrat cu o nuanțare semantică specială care justifică, în ultimă instanță, includerea în subansamblul lexical păstoresc „loc acoperit sub care se țin oile iarna”, sens cu care unii autori presupun că termenul a fost cunoscut pe areale mai largi (Giuglea DR II: 327 ș.u); *arete, asin, a meriza, meriză* se numără printre lexemele supuse unui treptat proces de devitalizare, aria lor actuală de circulație este redusă la câteva insule lingvistice, limitate, de regulă, la vestul și nord-vestul țării, dar prezența lor în dialectele sudice atestă că termenii au fost caracteristici epocii de unitate lingvistică, *româna comună*, deci arealul de circulație trecut este de presupus că a fost sensibil mai mare decât cel prezent. Unele lexeme – *celar, coacîn, mătrice, mulzare, păcurar, sarbăd, târțiu, tușina* – cunosc limitare în uz din punct de vedere geografic (sunt termeni *dialectali*), cât și diastratic – caracterizează aproape exclusiv *limbajul popular*.

Întâlnim și unele relice lingvistice: *alică, arichiță* (termeni cu atestare precară chiar la nivelul surselor literare vechi) sau *păcuină, păcurea* (de unde s-a reconstituit forma-bază **păcură* „oaie”, lexem considerat îndeobște ca fiind absent din vocabularul specific romanității orientale), lexeme, poate altădată generale în limbă, în prezent practic dispărute.

Majoritatea termenilor cu semantică pastorală moșteniți din latină apar consemnați în textele vechi ca apelative, dar, cel mai adesea, indirect, prin intermediar antroponimic sau toponimic. Astfel, până la sfârșitul secolului al XVI-lea cunosc atestare: *a adăpa, adăpost, arete, berbece, capră, caș, căldare, celar, coadă, codru, corn, cupă, dor, fată, făt, fân, găleată, iarbă, ied, lai, lapte, lână, lup, miel, pășune, noaten, oaie, a paște, păcurar, păstor, puțină, runc, sare, sarică, seu, staul, sterp, terțiu, turmă, țată, uger, unt, urs, zer*⁶, semn indiscutabil al frecvenței în uz a acestora.

Un alt aspect semnificativ privește **sfera semantică** acoperită de acești termeni în economia vieții pastorale. După cum am semnalat, majoritatea elementelor de cultură materială caracteristice mediului crescătorilor de animale este acoperită prin terminologie latină și din substrat. Cercetarea la nivelul limbii române a lexicului păstoresc, alături de cel agricol, a îndreptățit, așadar, concluzia

⁶ Cf. TDRG².

conform căreia „agricultura și păstoritul sunt prevăzute cu termeni latini până în cele mai mici detalii tehnice” (Fischer în ILR II: 166), semn indiscutabil al vechimii și continuității acestor ocupații în spațiul socio-economic românesc.

4. PUNCTELE DE REPER

Caracterizarea în perspectivă romanică a subsansamblului lexical păstoresc moștenit din latină presupune atât raportarea la stadiul reprezentat de *latina dunăreană* (cu referire permanentă la similitudinile sau, dimpotrivă, la discrepanțele semantice cu care unele lexeme sunt consemnate în *sursele clasicilor*), cât și coroborarea acestor date cu inventarul lexical caracteristic etapei de unitate dialectală cunoscută îndeobște sub denumirea de *română comună*. Evident, ideală ar fi și existența posibilității unei comparații detaliate cu faptele lingvistice specifice *Occidentului romanic*. După cum se știe însă, sursele bibliografice referitoare la acest aspect sunt precare, în fond nu am putut apela decât la binecunoscutul dicționar realizat la jumătatea secolului trecut de Meyer-Lübke, pe ale cărui date ne-am și sprijinit în acest demers.

Pentru caracterizarea *latinei balcanice*, sistem lingvistic a cărui existență și fizionomie constituie încă subiecte supuse controversei, nu este lipsită de interes situația stratului lexical latin cu semantică pastorală, pe care l-a împrumutat *albaneza*. Ni se par semnificative rezultatele unei priviri comparative, care au subliniat similitudinile, dar mai seamă discrepanțele pe care albaneza și româna le prezintă din perspectiva lexicului cu semantică pastorală, chiar la nivelul stadiului actual de dezvoltare a acestora.

După cum se poate lesne observa, două dintre sistemele lexicale – cronologice și teritoriale – care constituie în demersul nostru comparativ puncte de referință la care vom încerca să ne raportăm, fie și numai succint, sunt reconstituite prin comparație: *latina dunăreană* (sau *carpato-dunăreană*) și *româna comună*.

De aceea ni se pare necesară, în acest demers, semnalarea, acolo unde este cazul, a situației lexicului analizat în ansamblul vocabularului, așa cum se poate deduce din *sursele scrise* (reprezentate în general de *literatura specifică spațiului latin clasic și postclasic*, dar și de inscripțiile înregistrate pe teritoriul dacic și moesian) și semnalarea unor diferențe sau asemănări care ar putea părea semnificative între acest stadiu și *latina dunăreană*, etapă urmată de raportarea la faptele lingvistice oferite de *spațiul lingvistic romanic*.

Sursele pe care ne-am bazat în această întreprindere sunt de două tipuri: cele la care am apelat pentru întocmirea stocului lexical: capitolul „Latina dunăreană” elaborat de I. Fischer din lucrarea cunoscută sub denumirea de *Tratatul de istoria limbii române* (ILR II: 111–166), precum și capitolul „Româna comună” din același volum, elaborată de Ion Coteanu. Verificarea faptelor de limbă s-a efectuat prin confruntarea acestor date cu cele consemnate în lucrările lexicografice consacrate și accesibile: *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, de

Antoine Ernout și Antoine Meillet (1959, 1960); *Dicționarul latin-român* al lui Gh. Guțu (1983); *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element* (1905), al lui S. Pușcariu (PEW); Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1936 (REW). Evident că rezultatele acestui demers se află sub semnul unor îmbunătățiri viitoare, în funcție de înmulțirea și rafinarea datelor cuprinse în sursele ulterioare.

Facem din capul locului precizarea că există, după părerea noastră, unele obiecții care s-ar putea aduce dimensiunii inventarului lexical cuprins în cele două capitole ale tratatului de istorie a limbii române, mai redus decât era, probabil, în realitate, dar care constituie, probabil, rezultatul logic al principiilor după care a fost întocmit. Modul de selectare a lexemelor care alcătuiesc vocabularul specific a avut la bază principii pe care le putem considera prea restrictive. Prima consecință este aceea că lista nu include toate elementele lexicale moștenite din latină de *toate* idiomurile romanității orientale. Autorii inventarului lexical cuprins în cele două liste (cea a *latinei dunărene* și cea a *românei comune*) au operat aproape exclusiv cu lexeme cât mai **sigure sub aspectul provenienței** și situate cât mai aproape de **nucleul vocabularului**, care se regăsesc în **inventarul comun** obținut prin confruntarea vocabularului fundamental al dacoromânei cu cel al aromânei. Cu toate că pentru **latina dunăreană** acest principiu nu a fost, din fericire, riguros aplicat (lista cuprinde numeroase forme reconstituite, precum și termeni cu o vitalitate îndoielnică), autorul mărturisește, totuși, că a ținut seama în întocmirea vocabularului specific „de rezultatele la care s-a ajuns pentru româna comună”, asumându-și în mod conștient riscul de a reduce numeric acest inventar, omițând, în consecință, și „alte cuvinte frecvente înainte de despărțire”, pe care cele două idiomuri „să le fi pierdut în cursul evoluției lor ulterioare” (Fischer ILR II: 118).

Așa se face că această listă a ignorat un număr de lexeme care neîndoelnic caracterizau **latina dunăreană** (și implicit **româna comună**), poate nu chiar la nivelul vocabularului fundamental, dar care au fost conservate, în parte cel puțin, aproape în exclusivitate la nivelul dialectului aromân. Fără a avea pretenția de a oferi o listă exhaustivă a acestora, semnalăm câțiva termeni specific păstorești care se află în această situație: **casearius** adj. „de afumat, de păstrat brânza; privitor la brânză”, care stă la baza lui **cășar** „baci”, termen care în vocabularul aromân din Albania a condus la înlăturarea lui **baci**, lexem de substrat (Brâncuș VALR: 31), sau la ***solinus** „însorit”, adjectiv derivat de la *sol* (REW 8073), lexem care stă la baza lui **surin**, legat numai adiacent de realități păstorești, referindu-se la calitatea unor zone înalte de a fi expuse la soare, caracterizând, deci, locurile cu pășune bună (DDA s.v.). Un alt termen exclus ar fi **follinus** adj. (al cărui termen-bază **follis** „foale, burduf” este înregistrat, totuși), lexem care se află la baza ar. **ful'ină** s.f. „burduf din piele de oaie pentru păstratul brânzei” (DDA s.v.). Se mai poate adăuga aici **subiliare** (>ar. **suiledzu** „a tunde oile”) sau ***hibernivum** (etimon probabil pentru ar. **arniu** „iernat”) (DDA s.v.).

5. SUBCATEGORII LEXICO-SEMANTICE

Din punct de vedere **numeric**, cuvintele care și-au păstrat în română semantica inițial pastorală pe care o aveau în latină, sau care cunosc dezvoltări semantice prin adaptare la realități specifice unei civilizații preponderent pastorale reprezintă un procent relativ modest din fondul lexical al limbii române moștenit din latină (sub 3%) și fac parte, în totalitate, din vocabularul caracteristic **latinei dunărene**: *adāquo, ad-depositum, agnēllus, alica?, annōtinus, aranea, aries, caldāria, callis, capra, carrāria, caseus, cauda, cellārium, coagūlare, coagūlum, cōccīnus, cōlōstrum, cōrnu, cōrnūtus, cūppa, deponere, dolus, *exstīrpus, fēnum, fētus, fructus, haedus, hērbā, hībērnāre, labes, lac, lana, lūpus, matrix, merīdiāre, mīnāre, mūlgēre, ōvis, pastio, pastor, pecora, *pēcorarius, *pēcōrīna (sau pecuina), plagius, putina, rūmīgāre, sal, sebum, sērum, stabūlum, sūgēre, tērtius, tōndēre, tō*(n)sio, tūrma, ūber, ūnctum, ūnda, ūndāre, ūrsus, vērvex.*

Domeniul referențial acoperit prin membrii acestui subgrup lexical este cuprinzător în economia vieții pastorale românești, incluzând câteva nume de agent (*pastor, pēcorarius, scutarius?*), nume de animale (*agnēllus, annōtinus, aries, armissarius, bos, cabbalus, capra, caprina, equa, haedus, lūpus, matrix, *mulgearia, ōvis, pecora, *pēcōrīna, tērtius, ūrsus, vacca, vērvex*), părți ale corpului acestora (*cauda, cōrnu, pulpa, tittia, ūber*), calități (*cōccīnus, cōrnūtus, labes, *exstīrpus*), produse de la oi (*alica?, caseus, coagūlum, cōlōstrum, fructus, lac, lana, pallium, sebum, sērum, *strangulatum, ūnctum,*), hrană (*fēnum, hērbā, sal*), unelte și vase (*caldāria, catinum, caucus, cūppa, galleta, putina, *salcinarius, *stimularia*), verbe (*adāquo, coagūlare, fetare, hībērnāre, merīdiāre, mīnāre, mūlgēre, rūmīgāre, sūgēre, tonsio, tondere, ūndāre*), părți ale stânei sau ale gospodăriei țărănești (*casearia, cellārium, ruga, stabūlum*), elemente de geografie montană (*callis, carrāria, plagius*).

5.1. În cadrul acestui subansamblu lexical există un stoc semnificativ sub aspectul proporției, format din lexemele care își **păstrează** în limba română conținutul propriu pastoral pe care îl aveau și la nivelul limbii latine, constituind, astfel, un element lexical de continuitate care atinge baza indo-europeană: *adaquo, agnellus, aries, bos, callis, canis, capra, caseus, catella, catellus, cauda, colostrā, cornu, feta* („oaie”), *fetare, haedus, herba, lac, lana, ouis, pasco, pastio, pastor, pecorarius, pecorina (pecuina), sebum, serum, stabulum, taurus, tonsio, uber, ueruex, vacca.*

Specifice prin semantica denotativă și, mai cu seamă, prin sfera referențială acoperită, *registriului popular al latinei*, conținut care este redat cu destulă fidelitate în textele latine vechi, anumite lexeme caracteristice vocabularului crescătorilor de animale capătă, în limbajul poetic, **valențe stilistice** aparte, situație care nu mai poate fi întâlnită în spațiul lingvistic romanic timpuriu.

Astfel, *colostra (colostrum)* este, surprinzător, întrebuițat de Plaut ca termen de tandrețe (în română termenul pare a cunoaște un subtil proces de degradare semantică – cum sugerează construcția paremiologică *laptele, și a vacii frumoase*,

ca și a vacii proaste, face corastă, ca și interdicțiile de consum asociate); *fetus*, -a, -um „fecund” este folosit ca sinonim poetic al lui *plenus* (*ibid.*: 231); *uber* – *ubertas* erau întrebuințați în limbajul poetic ca simboluri asociate ideii de „fecunditate”, „fertilitate” (*ibid.*: 715), iar *serum* (posibil etimon pentru *zer*) este, ocazional, folosit cu sensul, extensiv, de „lichid seminal”, la Catul (Guțu 1983). Sintagma *cornutus silogismus* este folosită de Hieronimus, autor târziu, cu semnificația de „argument sofistic”, iar *cornu* este frecvent întrebuințat în plan simbolistic ca semn al îndrăznelii, pentru a nu cita decât exemplele semnificative atât prin distanța semantică spectaculoasă, cât și prin diferența de registru stilistic față de ceea ce se poate afirma cu certitudine despre fapte ulterioare, romanice.

Unii termeni cunosc, în planul conținutului, o **asemănare** frapantă care merge, foarte rar, este drept, aproape de similitudine, chiar în ceea ce privește semantica figurată consemnată ulterior la nivelul limbajului popular românesc: *adaquo*, *aries*, *callis*, *capra*, *caseus*, *coagulum*, *cornu* (pentru o porțiune a sensurilor secundare), *haedus*, *herba*, *lac*, *lana*, *pasco*, *pastor*, *pecorarius*, *pecorina*, *sebum*, *stabulum*, *taurus*, *tonsio*, *ueruex*, *vacca*.

Am dori să atragem atenția aici asupra unui fapt de istorie a limbii, dar care reflectă, în fond, un fapt de civilizație: raportarea faptelor lingvistice general romanice, dar mai cu seamă cele românești, se face permanent, uneori chiar subconștient, la cele ale latinei clasice, limba unei civilizații rafinate în perioada ei de apogeu, remarcabilă sub toate aspectele. Este evident că din această comparație spațiile romanice (occidentale sau orientale, indiferent) nu pot ieși decât în dezavantaj.

„*Sermo vulgaris*” – la care ar trebui să ne raportăm, de fapt, este un idiom reconstituit în bună parte prin comparație interromanică sau prin apelul la glosare. Confruntarea cu această variantă ar releva, fără îndoială, existența unor similitudini lingvistice foarte mari, îndeosebi între forme diacronice și diafrastice asemănătoare⁷.

⁷ Pentru a susține această afirmație ne-am oprit fugar asupra conținutul conotativ al câtorva nume de animale care sunt folosite, de regulă, în registrul popular, ca epitete injurioase, fixate, unele, chiar ca porecle. Caracteristică mai multor spații culturale, numele de animale au fost întrebuințate pentru descrierea laconică a unor tipare de comportament umane. O privire comparativă arată similitudini uimitoare la nivelul spațiului cultural popular românesc cu cel latin.

Astfel, *ovis* descrie succint „prostia”, sens conservat de registrul popular al românei, *catellus* era frecvent asociat „slugărmiciei”, noțiune redată în română în același mod, iar *hircus*, ca și *șapul* autohton, este unul dintre simbolurile asociate frecvent „desfrânării”.

Diferențele, atâtea câte sunt, nu pot fi descrise ca fiind esențiale: *asinus* trimitea noțional la „prostie”, semantică preluată și îngroșată, însă, de *măgar* (*asin* nu este cunoscut în limba română, la nivelul surselor accesibile, cu sensuri similare), *vervex* era asociat, printre altele, cu ideea de „tâmpenie”, *berbecul* românesc se referă mai degrabă la „îndărătnicie și încăpățănare”, iar *canis* se circumscria *perfidiei*, în timp ce *câinele* incriminează mai degrabă „răutatea”. Nu excludem ipoteza ca unele întrebuințări să fie rodul unor creații individuale, dar acest proces nu vizează, după părerea noastră, întregul stoc amintit. Comparată la distanță de mai multe secole, latina populară ar putea fi considerată similară în multe privințe cu idiomurile romanice specifice aceluiași registru stilistic.

Evident, nu se poate vorbi despre **asemănare completă de conținut** în cazul întregului corpus. Continuitatea semantică totală este specifică numai câtorva cazuri izolate, fără a putea face referire la situația stilistică a acestor termeni. De cele mai multe ori acest fenomen, al continuității, privește aproape exclusiv unul dintre sensuri, nu întotdeauna cel fundamental, denotativ.

Calidaria, de pildă, care denumea „încăperea de baie caldă”, dar și „căldarea” bine-cunoscută, se păstrează la nivelul întregii romanități exclusiv cu acest din urmă sens, considerat, conform surselor, ulterior, deci secundar; *stabulum*, legat de o sferă noțională largă care includea „sălașul”, „locuința”, dar și „hanul, taverna”, chiar „bordelul”, se conservă exclusiv cu semantica specifică registrului popular de „staul, sălaș” „stână de oi”.

Acest gen de conținut, concret, aparent sărăcit, cu care se presupune că a fost moștenită o proporție însemnată a stocului lexical panromânesc, a fost explicat mai cu seamă prin raportare la fapte de natură extralingvistică, și se consideră că acest aspect este unul dintre cele mai semnificative pentru caracterizarea mediului socio-uman și profesional la care aceste cuvinte s-au adaptat.

Aici trebuie semnalat îndeosebi fenomenul, elocvent denumit astfel, de **rusticizare a vieții în Dacia** după retragerea aureliană, proces caracterizat, cum se știe, de abandonarea centrelor orășenești și de o perioadă îndelungată în care toate activitățile umane au fost restrânse, aproape în exclusivitate, la cele care puteau asigura existența în condițiile geografice și istorice date, consecință directă a încheierii stăpânirii romane pe teritoriul dacic și, implicit, a siguranței militare pe care aceasta o asigura. După cum se știe, perioada istorică postaureliană a fost marcată de numeroase vicisitudini: stăpâniri străine, fie și numai temporare, incursiuni frecvente al căror scop principal îl reprezentau jaful, prada. Viața în centrele urbane, construite, multe dintre ele, în timpul stăpânirii romane, împreună cu tot ceea ce presupunea acest lucru, a fost, probabil timp îndelungat, abandonată. Ipoteza corespunde, cu probabilitate mare, adevărului istoric, numai că ni se pare impropriu să se vorbească despre o rusticizare. După părerea noastră, viața rustică nu a fost abandonată în totalitate niciodată în Dacia, nici în timpul stăpânirii romane, nici după aceea. Este mai degrabă vorba despre o retragere a unei părți a populației fie în sudul Dunării, la adăpostul castrelor romane, fie către locuri cu poziție strategică, în proximitatea vetrelor de locuire permanentă din interiorul arcului carpatic sau de pe platourile muntoase înalte, proces care a caracterizat îndeosebi un anume segment al populației orășenești, a cărei existență ulterioară a fost, într-adevăr, supusă unui proces de adaptare la realitățile istorico-sociale care au urmat.

5.2. Pentru descrierea romanității orientale, a tipului de civilizație caracteristic în proporție covârșitoare acestui spațiu etnic și socio-economic, semnificativă în cel mai înalt grad este existența fenomenului de **absorbție terminologică** existentă la nivelul anumitor vocabulare.

Astfel, fără a ignora aspectul semnificativ al cauzelor interne care stau la baza multor modificări semantice, considerăm că *schimbarea de domeniu referențial* a

anumitor lexeme care nu aveau inițial atingere cu sfera noțională păstorească, dar care ajung pe terenul limbii române, să fie cunoscute exclusiv cu aceste sensuri, are capacitatea de a descrie destul de limpede fizionomia mediului economic și social preponderent la nivelul latinității orientale târzii (ulterior al romanității caracteristice evului mediu timpuriu).

Numeroase lexeme cunosc o specializare de sens, a cărei cronologie este în majoritatea cazurilor imposibil de precizat, oricum cu destulă probabilitate, caracteristică unei etape târzii a latinei dunărene, care conduce la circumscrierea acestora, în cvasitotalitate, sferei referențiale păstorești.

a.1. Tipologic, majoritatea acestor deplasări semantice sunt **restrângeri de sens**, însoțite uneori de o schimbare a registrului stilistic sau de o certă restricționare a tipului de referent cu care pot fi asociați. Schimbarea de registru stilistic poate fi, în extrem de puține cazuri, catalogată ca **degradare semantică** propriu-zisă.

În această subcategorie pot fi incluse unele *nume de animale*:

Animal, animalia s.n.pl. „viețuitoare, ființă; animal”, termen legat semantic de *anima* „ființă, creatură” (ILR II: 162; Mihăescu 1993: 262) se află la baza unuia dintre termenii păstorești cu sens generic, *nămaie* „animale cornute de talie mică; vite mici”, cu o specializare semantică regională „oaie” (CADE s.v.), care descrie elocvent tipul de păstorit specific nord-dunărean; *annotinus* adj., (unul dintre derivatele lui *annus*, termen agricol care desemna „recolta de grâu dintr-un an”), de la al cărui sens generic „de un an, de anul trecut” a fost explicat cel restrictiv de „miel sau mioară de la înțarcare până la doi ani” cu care este cunoscut regionalismul *noaten* s.m. (care își mai păstrează încă uzul adjectival, însoțind un lexem specific domeniului referențial păstoresc *miel noaten* „miel de la 6 luni la 2–3 ani”); *tertius* aflat într-o situație similară, adj. „care se află în al treilea an de viață”, se întâlnește, de asemenea, dialectal, *terțân, terțin, tersân* s.m. „miel sau vițel de la un an la 3 ani”. *Matrix,-icis*, unul dintre lexemele legate de ideea de „fertilitate, capacitate de reproducere”, care desemna generic „femela, animalul de reproducție”, se referă, în română, exclusiv la „oaia care a fătat”.

Semnalăm și câteva verbe specifice:

Verbul *deponere* „a pune jos, a depune, a culca; a încredința” se întrebuințează aproape exclusiv la nivelul terminologiei pastorale cu referenți nume de animale și trimite la momentul concepției: *a depune* „a concepe, a rămâne grea, a prinde vițel” sau la cel anterior fătăturii „a fi gata de fătat”; *hibernare*, lexem care, prin semantica generală, „a trece iarna”, era caracteristic pe terenul limbii sursă mai cu seamă domeniului terminologic militar, unde se referea la întreținerea castrelor și a personalului aferent, acțiune care implică în subsidiar unele activități cum ar fi asigurarea hranei și a adăpostului, capătă în latina dunăreană o nuanțare specială, păstrată insular până în prezent, referitoare la acțiunea de „hrănire și întreținere a animalelor peste iarnă”. Ni se pare semnificativ faptul că în zone diferite, acest verb are sensuri diferite; *meridiare*, care era folosit în sfera umanului pentru a indica scurta perioadă de odihnă specifică miezului călduros al zilei, se restrânge

semantic exclusiv la domeniul păstoresc și acceptă numai referenți nume de animale; *salcinarius*, adjectiv legat noțional de ideea „de povară”, a devenit în română *sărciner*, unul dintre elementele cele mai caracteristice ale vieții păstorești de un anume tip (care se întâlnește mai cu seamă în spațiului muntos înalt, care presupunea vărutul în munte și organizarea stânei).

Numele de produse cunosc, în general, o bună stabilitate semantică, căci o deplasare de sens întâlnim numai la *unctum*, participiu substantivizat din *unguo*, „a unge”, mai tâziu „a mirui”, al cărui sens târziu „masă îmbelșugată, ospăț gras” (păstrat de unele idiomuri romanice: it, retr., fr., prov., cat., sp., port.) își îngustează în română semnificația la cea îndeobște cunoscută „grăsime extrasă din lapte”; *pallium* „vestmânt de lână”, se regăsește în *pai* „lâna de primăvară a oilor”; *scutarius* trece, probabil, tot la nivelul latinității populare târzii, dinspre domeniul terminologic militar spre cel specific crescătorilor de animale (ca și *turma*, de altfel).

a.2. Un caz aparte de **extensie**, care ar putea fi descris totodată și ca **înnobilare semantică**, reprezintă evoluția dinspre sfera animalului spre cea exclusiv umană. Este cazul lexemului *feta*, întrebuințat inițial ca adjectiv pe lângă un referent nume de animal (*ouis feta*), numai ocazional, și probabil figurat, acceptând un determinat din sfera umanului, *mulier feta*, pentru a desemna „graviditatea, sarcina”. Pe terenul limbii române cunoaște, pe lângă o deplasare a uzului exclusiv la sfera umană, o schimbare semnificativă de sens, desemnând „femeia tânără, copila; fiica”. Același fenomen se petrece cu *matrix* în aromână, unde *mătrică* „brebis laitiere” cunoaște și sensul de „doică” (Mihăescu 1993: 267).

Într-un mod deosebit ar trebui tratat cazul lui *fetus*. Acest termen, cunoscut inițial cu un sens concret, legat tot de ideea de „graviditate, sarcină”, ajunge, prin extensie metonimică, să desemneze puii animalelor de interes economic: *fetus pecorum* (Guțu 1983: 475). Timp îndelungat, evoluția specifică a acestui termen prin care el se înscrie și se izolează exclusiv în sfera referențială umană, unde descrie raportul de filiație și trimite la „copilul, fiul cuiva”, a fost considerată ca un „reflex al vieții păstorești”, căci numai în graiul ciobanilor *fetus* cu derivatele lui „ar fi putut deveni un cuvânt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese de „puiul unui animal” (Densusianu GS II: 314). Dar în acest caz ciobanii par a fi fost cei romani, dacă luăm în considerare faptul că acest sens pare a fi fost curent în latină, după cum sugerează sintagma *fetus geminus* „copii gemeni”, care apare la Ovidiu, evident dacă nu avem a face cu o licență poetică, ipoteză îndoielnică, totuși, dacă ne raportăm la anumite fapte romanice: dialectal, italiana cunoaște același sens ca româna, *fetu* „Kind” (REW 3273), iar în sardă *fedu* „Nachkommenschaft” („descendență, urmași”) cunoaște circulație în aceeași zonă semantică. În acest caz particular, româna ar intra în aria conservatoare a romanității, nu în cea inovatoare.

5.3. O categorie aparte, care caracterizează în **mod negativ**, prin absență, și care poate nu ar trebui inclusă aici, la descrierea acestei variante, convențional denumită **latina dunăreană**, este alcătuită din elemente care erau cunoscute la

nivelul unor etape anterioare de evoluție a limbii latine cu sensuri pastorale (după cum sugerează sursele), dar care nu se regăsesc la nivelul latinității târzii (indiferent de varianta ei teritorială). Este cazul unui număr redus de lexeme: *ago, agere* „a mâna” (Ernout-Meillet I: 17), păstrat exclusiv prin intermediul unui derivat tehnic – *coagulum, coagulare* – cu circulație în aceeași zonă semantică, sau *alo, alare* cu semantică similară, complet dispărut, însă. Pentru noțiunea respectivă idiomurile romanice folosesc *minare* sau *pascere*.

Componenta cu semantică pastorală a vocabularului latinei dunărene, descrisă aici schematic prin referire la unele aspecte care ni s-au părut semnificative, nu sugerează, prin mediul referențial la care trimite, vreo tendință spre nomadism, instabilitate teritorială sau absența unei organizări statale. Caracterul profund *popular* al limbii române își are neîndoiește rădăcinile în această fază anterioară.

6. VOCABULARUL ROMÂNII COMUNE

Aspectele semnificative referitoare la situația stocului lexical moștenit din latină, supus analizei, specific etapei de unitate dialectală, **româna comună**, este puțin probabil să fie corespunzător descrise prin raportare la un vocabular reconstituit, în urma selectării exclusiv a elementelor comune, cu anumită valoare de circulație.

Relevant ar putea fi, dimpotrivă, rezultatul obținut în urma unui *cumul* al tuturor elementelor care pot fi atribuite stratului lexical moștenit, etapă care ar putea fi urmată numai ulterior de descrierea poziției diverselor **vocabulare terminologice** prin raportare la acest ansamblu.

Sărind peste etapa **reconstrucției de vocabular**, similar în multe privințe, sub aspectul inventarului lexical moștenit, cu cel caracteristic latinei dunărene, ne vom opri succint asupra a ceea ce ni s-a părut că ajută la particularizare.

Prin raportare la un *sistem lexical comun*, se poate constata, la acest nivel cronologic, prezența unor lexeme exclusiv în dialectul nord-dunărean: *adăpost, armăsar, fânaț*. Păstrarea în dialectul extrem occidental al romanității orientale a lui *fir* ne împiedică să postulăm pentru aromână și absența lui *fân*, care e de presupus că a existat (noțiune pentru a cărui complinire aromâna folosește totuși *earbă uscată*), însă lipsa lui *fânaț* din inventarul lexical al acestui idiom a fost explicată prin existența deplasărilor regulate între locuințele de vară și cele iarnă, care fac inutilă grija pentru asigurarea unui stoc de nutreț pentru animale (Giuglea 1943: 270). Acest aspect ar putea sugera existența unor particularități economice și sociale vechi, comune acestor două ramuri ale romanității, care s-ar putea verifica și prin existența exclusiv în aromână a unui termen asociat vieții păstorești specifice acestui spațiu: *fălcare* (<lat. *falcaria* DDA: 542). Acest din urmă termen este legat de o realitate socială exclusiv aromânească, existența unor grupuri sociale înrudite între ele – *fălcări*, care se aflau sub conducerea unică a unui *celnic*.

Instituția celnicatului ar putea să reprezinte un stadiu vechi de evoluție socială, conservată la acest nivel în spațiul aromânesc, dar ea nu se regăsește, atât cât ne permit sursele să afirmăm, la nordul Dunării.

Pe de altă parte, subliniem existența exclusiv în aromână a unor lexeme moștenite din latină (în această comparație meglenoromâna și istroromâna contează ca puncte de reper secundare, numai de control, vocabularul lor nu înregistrează existența unor cuvinte moștenite din latină, proprii în exclusivitate acestora) care nu se regăsesc în dialectul norddunărean – *cășare*, *fulină*, *surin*, pentru al căror domeniu dacoromâna apelează la alți termeni, de substrat. Astfel, pentru *cășare* cunoaște circulație *stână* (și probabil *mutare* din latină); *burduf* este folosit pentru referentul la care trimite *fulină*; și posibil, *față*, entopic general cunoscut care se referă la calitatea unui versant muntos de a fi expus la soare (cu consecințe economice asupra calității ierbii) pentru *surin*. Această situație lasă să se întrevadă existența unor izoglose cu existență foarte veche, care ar putea să descrie o distribuție dialectală certă la nivelul latinității târzii.

Interesante sunt, de asemenea, și raporturile de sinonimie stabilite pentru lexeme caracteristice aceluiași strat etimologic, cum ar fi: *arete-berbec*, *oaie-mătrice-mia*-**păcură*, *păstor-păcurar-scutar* (?), sau cu elemente de substrat: *asin-măgar*; *ied-vătui*; *caș-brânză*; *staul-stână*; (*a*)*rugă-strungă* și posibilele urmări ale acestora. Unii termeni se restrâng semantic și geografic (*arete*), alții numai semantic (*păstor*, *rugă*), alții dispar treptat (*asin*, **păcură*) sau se restrâng stilistic (*măgar*).

Inutil să mai adăugăm că aceste fapte nu sunt de natură a acredita ipoteza descendenței sud-dunărene a romanității orientale în ansamblul ei.

7. RAPORTAREA LA INVENTARUL LEXICAL SPECIFIC SPAȚIULUI LINGVISTIC ROMANIC OCCIDENTAL

Această comparație favorizează decelarea unor categorii marcate, evident, de factorul *arbitrar*, în funcție de prezența unui termen de origine latină într-un număr redus sau ridicat de idiomuri romanice, conservarea termenului respectiv pe arii geografice întinse sau restrânse ale romanității. Fără a intra în detalii legate de asemănări și concordanțe, covârșitoare sub aspect numeric, căci, în fond, majoritatea lexemelor păstorești moștenite de română din latină se circumscriu în categoria termenilor panromanici sau cu distribuție largă în spațiul lingvistic romanic, vom încerca să ne oprim asupra trăsăturilor care ajută la individualizare.

Prima categorie cuprinde un număr însemnat de lexeme, îndeosebi pe cele care aveau o semantică pastorală și în latină:

A. Termeni latinești păstrați pe arii romanice largi (mai mult de cinci idiomuri romanice, cu distribuție în teritorii disparate): *adaquari* (rom., it., log., fr.v., fr. dial., it.dial., port.) (REW 147), *agnellus* (rom., it., sard. dial., frl., fr., prov., cat.) (REW 284), *animal* cu sensul colectiv *animalia* (drom, ar., megl., rtr.,

engad., fr., sp., sp.dial., port., fr.dial.) (REW 476), *aries* (rom., rtr., it.dial., fr.dial., prov., sp.) (REW 645), *caldaria* (drom., it., engad., frl., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1503), *carraria* (drom., ar., it.v., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1718), *casearia* (ar., it., it.dial., fr.v., fr.dial., sp., port.) (id. 1735), *caseus* (rom., it., it.dial., rtr., sp., port.) (id. 1738), *cellarium* (drom., ar., it.v., sard. dial., frl., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1804), *colostrum* (drom., it., it. dial., sard. dial., frl., cat., sp., sp. dial., port.) (id. 2058), *cornutus* (drom., vegl., it., it. dial., engad., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 2242); *fetus* (drom., it.dial., sard.dial., fr.dial. *fedo* „Mädchen” (id. 3273); *hibernare* (drom., v.it., it. dial., engad., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 4124); *pastio* (rom., it., sard., frl., fr., prov., sp.dial.) (id. 6287); *stabulum* (drom., it., frl., it.dial., fr., prov., cat., sp.dial., port.v., breton) (id. 8209); *tertius* (megl⁸, it., rtr., frl., fr., prov., cat.) (id. 8679); *tondere* (drom., it.v., it.dial., rtr., fr., prov., cat., sp.) (id. 8779); *uber* (it.v., romagn., it.dial., rtr., grodn., frl., it.dial., wallisich; în română forma curentă, literară, *uger*, provine din contaminarea cu *suge*; REW 9026).

Faptul este explicabil atât prin moștenirea pastorală a civilizației romanice, cât și prin sfera semantică acoperită de termenii aduși în discuție, strâns legată de realități concrete, greu de supus unui proces de schimbare radicală, ceea ce atrage după sine o anumită stabilitate și în plan lexical.

B. Semnificativă din perspectivă comparativă este existența categoriei formate din lexeme păstrate în română și care se regăsesc pe *spații reduse ale romanității occidentale*. Aici ar putea fi incluse câteva lexeme incerte sub aspectul etimologiei, în ce privește termenul românesc: *alica* (presupus prototip pentru **alicula* > rom. **ariche* HEM II (sard., it.dial., sp.; REW 337), *serum* (rom., it., fr., sp.v.; REW 7870); câteva **nume de unelte**, considerate timp îndelungat ca împrumuturi vechi grecești, tocmai din pricina slabei atestări la nivel romanic: *galleta* (calabr. *gaddetta*; abruz. *galette*, lomb. *galeda*, sard. dial. *galaida*, v.fr. *jaloie*) (REW 3656); *putina* (frl.) (REW 6878a); unele **nume de animale**: *annotinus* (it. dial., sard. dial.; REW 485); *haedus* (rom., it. dial., sard.dial.; REW 3974), *pecora* (it., friul., tosc., calabr., neap); **verbe**: *meridiare* (drom. dial., it. dial., sard. dial., fr., alb.; REW 5530), *minare* (rom., vegl., it., it.dial.; REW 5585); **calități**: *coccinus* (drom. dial., engad., rtr.; REW 2008); *labes* (rom., pg.; REW 4806).

Cu excepția câtorva termeni care pot fi incluși în nucleul fundamental al terminologiei pastorale românești (cum ar fi *ied* <*haedus*, *putină* <*putina*⁹, *zer* <*serum*), care cunosc circulație și în prezent pe întreg teritoriul lingvistic românesc, bucurându-se de o poziție forte în limbă, în această categorie înregistrăm și câteva cuvinte cu poziție periferică: *coccinus*, *labes*, *meridiare*, păstrate în arii dialectale izolate ale romanității (statut pe care îl au, în mod curios, și descendenții românești ai acestor termeni).

⁸ În dacoromână este păstrat sub forma unui derivat, *interțiu*, cf. REW 8679.

⁹ Cel puțin în unele lucrări de specialitate, termenul este pus pe seama influenței vechi grecești asupra latinei dunărene (cf. Diculescu DR IV 1924–1926: 394 ș.u.; Rosetti ILR: 212).

În această categorie se poate remarca existența unui număr de lexeme cu semantică pastorală caracteristici românei, dialectelor italiene sudice și dialectelor sarde (areal lingvistic ce formează așa-numita **zonă conservatoare a romanității**): **extirpus*, *fetare*, *haedus* (rom. *ied*, log. *edu*, cors. *egyu*), sau cu lexeme conservate în **arii laterale ale romanității**: *caucus* (rom. *cauc*, port. *caco*) (REW 1173) sau *labes* cu sensul „pătă, murdărie” (rom. *lai* „pătat cu negru” (d. oi); dacă e să acceptăm această etimologie), port. *laivo* „cu pete ușoare” (cf. REW 4086).

Nu este exclus, în cazul termenilor cu izoglose care au aspect de enclave să avem a face cu arii de circulație restrânse recent (din pricini diferite), în timpurile trecute aceștia caracterizând spații lingvistice romanice mult mai largi.

Există câteva lexeme păstorești care particularizează în cel mai înalt grad româna, cu circulație exclusivă la nivelul romanității orientale: *addepositum*, *agnella*, *matrix* cu sensul „oaie care a fătat” (restul romanității conservă exclusiv sensul de „uter”, „colici”), *ouis*, *pecuina*.

După cum se poate observa, numărul lexemelor cu această semantism care pun în opoziție arealul lingvistic occidental cu cel oriental este foarte redus. Majoritatea termenilor păstorești pe care spațiul romanic îi păstrează din latină poate fi descrisă printr-o bună stabilitate în timp și spațiu.

C. Un fenomen care trebuie semnalat, în special din perspectiva comparației limbilor și dialectelor romanice recente, este acela al **răspândirii diferite a sensurilor**. Cu toate că majoritatea descendenților lexemelor latinești în limbile romanice care provin din același etimon trimit la aceeași zonă semantică, există câteva cazuri în care distanțele de conținut sunt semnificative.

Atragem atenția că aceste schimbări ar putea caracteriza etape târzii și s-ar putea datora unor cauze externe, specifice fiecărui sistem lingvistic în parte. Sursele lexicografice pe care ne bazăm se referă la faze lingvistice târzii, relativ recente, și nu este exclus ca ele să reflecte rezultatul unor reorganizări interne ale vocabularului, sub presiunea unor factori de natură stilistică sau pur și simplu care țin de anumite preferințe lexicale geografice. Majoritatea acestor schimbări semantice semnificative au fost deja consemnate în unele lucrări anterioare (Densusianu *Aspecte I*: 14–21).

Animalia cu sensul colectiv „mulțime de animale” este conservat numai la nivelul romanității orientale cu sensul de „animale de talie mică, mulțime de oi”, regional „oaie” în lexemul *nămaie*, în timp ce semantica specifică spațiului romanic occidental trimite la alt tip de realități: engad. *almeri* „Schwein” (= porc), fr. *aumaille* „Vieh” (= vite); pg. *alimanha* „animale mici de pradă”, port. dial., fr. dial. *armalho* „taur”, barr. *almalho* „vită” (REW 476).

Fructus, termen caracteristic vocabularului agricol „fruct, rod” și celui juridic latinesc „uzufruct” (cu o deplasare semantică specifică limbii latine ușor de explicat) trimite, în limba română la cu totul alt referent, arătând o adaptare

similară altor termeni, rom *frupt* semnificând: „rodul, produsul („fructul”) oilor”; „lapte, lăptărie, produse din lapte”, de unde, prin extensie „mâncare de dulce” (DA s.v.); „aliment gras” (ILR II: 138)¹⁰.

Constatăm și unele diferențe de conținut explicabile prin cauze interne, de preferință stilistice sau regionale:

Unctum, inițial forma de participiu de la *ungo*, *-ere* „a mirui, a parfuma”, își conservă sensul de „Salbe” („alifie, unguent”) în majoritatea limbilor romanice, în timp ce în doar câteva idiomuri (româna și probabil, friulana) termenul capătă accepția de „produs secundar din lapte, grăsimea solidă obținută în urma separării smântânii de zer” (it. dial. *unt* „Butter”, frl. *Ont* „gekochte Butter” cf. REW 9057) (termenul reprezintă o inovație față de latină; termenul propriu folosit de latină era *buthyrum/buthurum*).

Vervex, *-ece* „Hammel” („berbec castrat, batal”) este conservat cu acest sens în câteva idiomuri romanice (rom., rtr., dalm.), dar se circumscrie sensului „oaie” în idiomurile romanice occidentale: log. (*b*)*arvege*, fr. *brebis* (cf. REW 9270). *Pecora* „oaie”, la care se poate raporta arhaismul *păcură*, *păcurea*, are acest sens pe spații întinse (it., friul., tosc., calabr., neap), regional, însă, numai în dialectul cremonez circulă cu sensul „țap”.

De altfel, subsansamblul format din numele animalelor domestice (în special al masculilor unor animale de interes economic: *oaia*, *capra* și *vaca*) a fost supus, în perioada latinei târzii, unui proces de reorganizare internă, reflectat de păstrarea selectivă a anumitor termeni latini specifici în vocabularul limbilor romanice și de reorientarea semantică a unora dintre aceștia pe teren romanic. Explicația ar putea avea la bază obiceiul vechi, sesizabil la toate popoarele indo-europene, de a denumi masculii animalelor domestice fie prin lexeme de feminin (epicene la origine), cărora li se adăugau unele compliniri adjectivale (cf. *ouis mas* la Varro, pentru a se denumi *berbecul*), fie prin unele inovații lexicale care au avut circulație restrânsă la nivelul romanității (*aries* și *taurus*, de pildă, considerate inovații târzii, cu o circulație ulterioară redusă) (Ernout-Meillet II: 724).

Sub aspect numeric, precumpănitoare sunt totuși categoriile reprezentate de termenii panromanici și de cei răspândiți pe spații romanice largi, făcând parte din inventarul lexical care asigură coerență și unitate întregului spațiu romanic.

Anumite deosebiri frapante, între semantica unor termeni pastorali specifici spațiului lingvistic romanic oriental și cea păstrată în cel occidental, trimit la unele amenajări semantice și formale datorate sistemului lingvistic în care aceste cuvinte au funcționat (cazul fr. *brebis* < lat. *berbex*+ lat. *nutrix* cf. REW 9270), în timp ce altele reflectă în cel mai înalt grad preponderența păstoritului în spațiul lingvistic oriental și în special tipologia acestuia, orientată mai ales spre creșterea animalelor

¹⁰ Faptul că acest termen a ajuns să desemneze produsele interzise, în perioadele de post alimentară premergătoare unor mari sărbători ale creștinătății ortodoxe, este grăitor pentru rolul jucat de mediile pastorale în adoptarea și răspândirea creștinismului în spațiul carpatic.

de talie mică, îndeosebi oi (*animalia, matrix*), caracterizată regional de deplasări periodice spre zone cu vegetație permanentă, dar raportată la centre umane stabile (*dolus*).

8. LEXICUL ÎMPRUMUTAT DE ALBANEZĂ DIN LATINĂ

Semnificative sunt, din perspectiva caracterizării stocului lexical păstoresc moștenit din latină în ansamblul romanic, rezultatele unei perspective contrastive asupra acestuia prin raportare la *inventarul lexical cu semantică similară împrumutat de albaneză din latină*. Acestea arată că „domeniul pastoral (...) este mai sărac în convergențe și paralele”¹¹ decât în cazul stocului autohton pe care aceste două limbi îl au în comun.

A. Cu unele rețineri, generate de faptul că unii termeni pastorali considerați îndeobște de origine latină în albaneză au fost explicați și prin raportare la substratul ilir al acestei limbi (v. pentru amănunte Vătășescu 1997: 498), există un corpus redus de **lexeme comune româno-albaneze** circumscrise acestui domeniu lexico-semantic: *coagulum, colostrum, cuppa, *deramare, fructus* (termenul cunoaște sensuri diferite în cele două limbi, albaneza asemănându-se cu limbile romanice occidentale în această privință), *furca*¹², **haedus, matrix, *matteuca, meridiare, mula, *plagius, sarcinarius, tittia, turma, vituleus* (dacă acceptăm etimologia latină pentru rom. *vătui*).

B. Numărul cel mai important de lexeme cu semantică pastorală pe care româna le-a moștenit din latină este cel al **termenilor pe care albaneza nu i-a împrumutat**: *adaquare, agnellus, annotinus* (albaneza pare a conserva, totuși, un calc după termenul latin), *aries, bucina, caldaria, callis, casearia, caseus, coccinus, dolus, fetare, galleta, minare, pascere, pastio, *pecorarius, uber, unctum, vervex*¹³.

Absența concordanțelor albanezo-române în ceea ce privește sectorul lexical latin (moștenit în română, împrumutat în albaneză), dar prezența unor similitudini lexicale pe care albaneza le are cu unele limbi romanice occidentale au condus la concluzia că nu se poate vorbi de o arie lingvistică romanică care să cuprindă româna și albaneza, implicit deci, au sugerat ipoteza că influența latină asupra celor două limbi s-a exercitat fie în epoci diferite, fie din partea unor variante diferite ale latinei. Albaneza este o „limbă indo-europeană puternic influențată de latină în

¹¹ Vătășescu 1997: 498.

¹² Domeniul lexical comun pentru acest termen este considerat, în această lucrare, a fi cel casnic, legat de prelucrarea lânii, nu cel pastoral. Semantică veche a lexemului, atestată de sursele latinești scrise, trimite totuși la ustensila proprie crescătorilor de vite, care o foloseau pentru a întoarce și a strânge *fânul* (Guțu 1983: 509).

¹³ Interesant este faptul că albaneza a preferat, totuși, alți termeni latini pentru a desemna noțiunile respective (când nu apar termeni de substrat), precum: lat. *COLERE* (în locul lui *PASCERE*), *SITULA* (în locul lui *GALLETA*), *MALUM* (pentru *DOLUS*), *SCABIA* (pentru *ARANEA*) (Vătășescu 1997: 506 ș.u.).

diferite momente, a căror succesiune este, însă, dificil de stabilit¹⁴, în timp ce influența limbii de substrat asupra formării românei este profundă, cuprinzând atât lexicul, cât și domeniul morfologiei și, probabil, al sintaxei (imposibil de explicat, deci, printr-un simplu împrumut), de unde concluzia logică că raporturile albanezo-române trebuie deduse „dintr-o foarte probabilă înrudire originară a substratului românei cu limba antică pe care o continuă albaneza”¹⁵.

Un alt aspect semnificativ ce rezultă din comparația celor două limbi este și acela că diferențele dintre cele două limbi sunt mai mari decât asemănările (aspect sesizat încă de Philippide OR II: 629). Toate aceste fapte lingvistice nu sunt, în consecință, de natură a acredita teoria conform căreia locul de formare al limbii române se poate amplasa în proximitatea spațiului etnolingvistic ilir, iar conviețuirea protoromânilor cu populația albaneză ar fi putut avea loc până în epoca *românei comune*¹⁶.

În altă ordine de idei trebuie remarcat că limba albaneză este, de asemenea, limba unor păstori, ceea ce ar fi trebuit să se reflecte, după părerea noastră, și în numărul mult mai mare de lexeme cu semantică pastorală pe care cele două limbi ar fi trebuit să le aibă în comun, inclusiv în ceea ce privește elementul latinesc, dacă ar fi să acceptăm ipoteza traiului în comun al acestor două nații până în epoca medievală.

9. CONSIDERAȚII FINALE

1. Dezvoltată și maturizată sub alte auspicii materiale și politice decât lumea romanică occidentală, civilizația romanică orientală nu poate fi corect înțeleasă în toate aspectele ei esențiale fără raportarea la viața păstorească. Vechimea remarcabilă a acestui mod de existență se reflectă cel mai bine în vechimea vocabularului aferent. Într-o proporție covârșitoare, lexemele circumscrise acestui subansamblu lexicosemantic provin în limba română din latină, cu o continuitate formală și semantică apreciabilă, care atinge, în majoritatea cazurilor, fondul lexical indo-european.

2. Dificultățile referitoare la reconstrucția vocabularului caracteristic romanității orientale provin, în principal, din faptul că latina dunăreană este precar atestată epigrafic, în descrierea acesteia apelându-se la un alt sistem reconstruit, latina populară sau vulgară. Așadar, materialul lexical adus în comparație este cel atestat în sursele latine (incomplet sub aspect numeric și de o factură certă, caracteristic îndeosebi aspectului cult al limbii), care a fost raportat apoi la fapte romanice care, prin forța împrejurărilor, sunt târzii și departe de a fi exhaustive. În consecință, ceea

¹⁴ Vătășescu 1997: 2.

¹⁵ Brâncuș 1983: 20.

¹⁶ La o concluzie asemănătoare ajunsese și Hasdeu: „fără a se mișca unii din Dacia Traiană și alții din Epir, românii sau daco-latinii și albanezii sau epiroto-latinii sunt și nu pot a nu fi legați printr-o extremă asemănare lingvistică, deoarece provin unii și alții din elemente romanice și elemente tracice, amestecate însă în diverse epoce, prin diverse dialecte, cu diverse doze și sub diverse doze climatologice” (*Ist. crit.* I: 309).

ce putem afirma cu certitudine despre ansamblul vocabularului latinei dunărene (și, prin urmare, și despre componenta cu semantică păstorească a acestuia) se bazează în mare pe comparații cu fapte de limbă atestate ale latinei clasice, înregistrate în opere care au supraviețuit istoriei. Prin raportare la aceste surse s-a făcut și se face, în general, caracterizarea lexicului general moștenit din latină de limba română (sărăcire semantică, reorganizări interne ale vocabularului, deplasări dinspre segmentul activ spre cel pasiv ș.a.m.d.).

În ciuda precarității acestor surse și a naturii lor speciale, corpusul păstoresc al limbii române prezintă, într-o proporție covârșitoare, o remarcabilă continuitate, atât formală, cât și semantică, cu vocabularul latinei. Majoritatea acestor termeni se regăsesc în sursele clasice, în toate epocile istorice. Valențele poetice inedite ale unor lexeme legate, prin sensurile lor inițiale, de creșterea animalelor trimate, după părerea noastră, la o bază socio-economică foarte asemănătoare cu cea românească (nu postulăm aici nimic despre raportul genealogic în această privință, majoritatea autorilor sunt de acord cu moștenirea preponderent dacică a acestui domeniu economic românesc). Însă ipotezele legate de originea pastorală a vechii civilizații latine par a corespunde realității.

3. Discrepanțele semantice la acest nivel, atâtea câte sunt, vizează un număr foarte mic de termeni. Tipologia relațiilor semantice între elementul lexical românesc și cel latin descrie, în general, raportul genealogic existent între acestea. Este inclusă aici relația de *hiponimie/hiperonimie* (cum am putea considera că este cazul pentru drom. *nămaie* și lat. *animalia*), precum și cea care descrie raportul *general/particular* (drom. *mătrice* față de lat. *matrix*).

Cercetarea mai atentă a atestărilor scrise ale latinei arată că româna este mai *conservatoare* în unele cazuri decât s-a presupus până în prezent.

Unul dintre exemplele des invocate în legătură cu preponderența păstoritului în economia mediului economic al civilizației romanice dunărene (este cazul lui *fetus* și al întregii familii lexicale a acestuia) nu corespunde întocmai realității istorice.

Similitudinile socio-profesionale ale spațiului romanic oriental cu cele specifice latinității sunt, după părerea noastră, mai mari decât s-a admis până în prezent. Nu este exclus ca numai imposibilitatea de a compara aceleași variante diafrastice (din pricina slabei atestări) să ne împiedice să postulăm o mai mare continuitate de conținut la nivelul întregului stoc lexical romanic și îndeosebi în ceea ce privește această componentă a vocabularului.

4. Româna comună este, de asemenea, un diasistem reconstruit prin comparație interdialectală. O cercetare comparativă asupra corpusului cu semantică pastorală păstrat de limba română, care în această întreprindere contează ca simplu dialect, cu inventarul lexical păstrat de aromână, nu acreditează cu argumente lingvistice ideea descendenței sudice a romanității carpatice. Puține lexeme se află la nivelul acestei variante lingvistice temporale în raport de geosinonimie absolută (arom. *cășare*/drom. *mutare*; arom. *surin*/drom. *față*), ceea ce arată o remarcabilă unitate dialectală, urmare a existenței, în vechime, a unui continuum romanic oriental.

5. Raportarea fondului lexical latinesc cu semantică pastorală la ansamblul romanic occidental evidențiază, dincolo de configurația dialectală veche, sesizabilă în unele cazuri, sugerată de păstrarea unor lexeme latinești în spațiul occidental, altele decât cele care se pot regăsi în teritoriul lingvistic oriental pentru desemnarea acelorași noțiuni (cazul pentru *ouis-ueruex*, parțial pentru *haedus-caprittus*), existența unor discrepante semantice în cazul fondului lexical cu semantică pastorală conservat la nivelul mai multor idiomuri romanice. Într-adevăr aceste fapte nu pot fi altfel explicate decât prin *tipologia* păstoritului românesc, aparte în ansamblul romanic prin permanență și trăsături definitorii.

6. Date fiind similitudinile socio-profesionale cu spațiul socio-economic albanez, ar fi fost de așteptat asemănări mult mai mari între vocabularul pastoral moștenit de română din latină cu lexicul păstoresc pe care albaneza l-a împrumutat din latină. Ipotezele care legau procesul etnogenetic (deci, inclusiv, cel glotogenetic) românesc de teritorii geografice aflate exclusiv în sudul Dunării, în cuprinsul vechii Dardanii, nu își găsesc justificare în argumente exclusiv lingvistice.

7. Remarcăm că toate aceste fapte de limbă, prezentate mai sus, reflectă un aspect important al istoriei culturale românești, anume specificul popular al latinei conservate în spațiul lingvistic oriental, specific datorat, printre altele, și absenței totale a influenței culte latinești exercitate prin intermediul școlii sau al bisericii, cel puțin până în secolul al XVIII-lea. Acest aspect face ca situația fondului moștenit al limbii române în ansamblul vocabularului românesc să fie similar aceluia al unui sistem închis, fiind complet privat de influențele ulterioare din acest strat lingvistic, care să întărească și să susțină caracterul romanic al structurii gramaticale și lexicale a limbii române. Prin contrast, avem situația și specificul limbii latine în Occidentul romanic, unde „latina medievală devine sursă de îmbogățire a vocabularului limbilor în ascensiune culturală cu termeni necesari pentru a exprima mulțimea de concepte fără înveliș sonor pe teren romanic” (Rîpeanu 2001: 40). Adesea influența cultă, exercitată permanent asupra fondului lexical moștenit, a contribuit la modificarea în formă sau în conținut a elementelor lexicale caracteristice acestui strat lexical, ceea ce nu se poate susține în cazul românei sau al dialectelor ei istorice.

Acest aspect își are relevanța lui, referitor la caracterul profund romanic al limbii române (Pușcariu 1920: 41), precum și la capacitatea etnică de conservare a rădăcinilor autohtone și romanice într-un mediu „neromanic”, ba mai mult, adesea chiar ostil romanității. Aceste fapte arată, indiscutabil, tenacitate și robustețe etnică, ceea ce explică, în ultimă instanță, capacitatea românilor de păstrare a ființei naționale în condiții istorico-politice care nu au fost întotdeauna prielnice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Brâncuș 1983 – Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*, ediția a II-a, Editura Academiei, București, 1974.

- Densusianu *Aspecte* – Ovid Densusianu, *Aspecte lingvistice ale păstoritului*, curs susținut la Universitatea de Litere și Filosofie din București între anii 1933–1935.
- Ernout-Meillet – Antoine Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Nouvelle édition, revue, corrigée et augmentée d'un index, Paris, Librairie C. Klincksieck, tome I (1959), tome II (1960).
- Diculescu, C., *Elemente vechi grecești în limba română*, în DR IV (1924–1926), p. 394–516.
- DR – *Dacoromania*, Buletinul „Muzeului Limbii Române”, 1920 ș.u.
- Giuglea 1943 – G. Giuglea, *Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes, III*, în *Langue et littérature. Bulletin de la section littéraire* II, 1943, p. 20–66, citat după *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 260–292.
- Guțu 1983 – G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică.
- Hasdeu EMR – B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I–III, ediția Gr. Brâncuș, Editura Minerva, București, 1972–1976.
- Hasdeu *Ist. crit.* –B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, Editura Universitas, București, f.a.
- ILR – *Istoria limbii române*, II, Editura Academiei, București, 1969.
- Kramer 1993 – Johannes Kramer, *Sprachatlanten des Rumänischen*, în *Stand und Perspektiven der romanischen Sprachgeographie* (Hrsg. Otto Winkelmann), Gotfried Egert Verlag, Wilhelmsfeld, p. 3–20.
- Mihăescu 1993 – H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române.
- Mihăilă DLRV – G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul secolului X – începutul secolului XVI)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
- Philippide OR – Al. Philippide, *Originea românilor* I. *Ce spun izvoarele istorice*; II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Viața românească, Iași, 1923, 1927.
- Rîpeanu 2001 – Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic, Fonetică, Morfologie*, Editura All, București.
- Rosetti ILR – Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVIII-lea*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Vătășescu 1997 – Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Editura Academiei Române, București.
- Vuia 1964 – Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (secolul al XIX-lea – începutul secolului XX)*, Editura Academiei, București.

THE ROMANIAN PASTORAL VOCABULARY IN ROMANIC PERSPECTIVE.
THE PLACE OF THE ELEMENTS INHERITED FROM LATIN IN THE ROMANIC ENSEMBLE

(Abstract)

This study emphasises the particularities of semantic nature revealed by the study of pastoral vocabulary Romanian has inherited from Latin when comparing it with the Latin one and also with other Romanic terms. Difficulties occur as some datum point involved in this comparison (Danubian Latin and Proto-Romanian*) are reconstructed lexical systems.

Cuvinte-cheie: latină dunăreană, română comună, vocabular păstoresc, vocabular romanic occidental.

Key-words: Danubian Latin, pastoral vocabulary, Proto-Romanian*, West-Romance vocabulary.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

* Proto-Romanian – Early Romanian non-divided into dialects.